

СПОНУКАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО СЛУХОВОГО КОНТРОЛЮ ТА САМОКОНТРОЛЮ У ВИКОНАВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЇХ СЛУХОВОЇ УВАГИ

У статті розглядається метод спонукання молодших школярів учнів до слухового контролю та самоконтролю, який сприяє формуванню слухової уваги, зокрема, таких її властивостей, як концентрація, стійкість, вибірковість, обсяг, розподіл, переключення. Слуховий контроль має пройти етапи свого становлення: 1) здійснення учнем контролю за іншими виконавцями; 2) розгорнутий самоконтроль власного виконання; 3) досягнення випереджального самоконтролю, що отримує форму слухової уваги і виступає як спрямованість та зосередженість на звучанні.

Ключові слова: слухова увага, слуховий контроль та самоконтроль, молодші школярі.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Стратегічною метою сучасного освітнього процесу є розвиток особистості учня, становлення в людині системи цінностей: особистісних, загальнолюдських, професійних тощо. Сприяти формуванню в учнів різнобічних естетичних інтересів і потреб, музичної культури, становленню їх творчої індивідуальності можливо, залучаючи школярів до активної участі у різних видах музичної діяльності, стрижнем яких виступає активне вслуховування в музичне звучання. Здатність школярів до активного вслуховування залежить, з одного боку, від рівня розвиненості їх музичного слуху, а з іншого – уваги як необхідної умови чіткого, усвідомленого відображення навчального матеріалу та його засвоєння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Питання уваги розглядалося низкою педагогів та психологів, які досліджували сутність уваги, її властивості та зв'язок з особливостями індивіда (П. Гальперін, Ф. Гоноболін, М. Добринін, Ю. Дормашев, С. Рубінштейн, І. Страхов, В. Страхов, Н. Чуприкова та ін.), психофізіологами (А. Бару, М. Безруких, Т. Бетельова, І. Вартанян, Н. Дубровинська, О. Лурія, Д. Фарбер, Е. Хомська та ін.). У працях науковців та видатних діячів мистецтва (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, Л. Бочкар'єв, Д. Кірнарська, Г. Коган, В. Петрушин, Г. Прокоф'єв, З. Софроній, М. Старчеус, Д. Юник та ін.) підкреслюється суттєва роль слухової уваги в музичній діяльності. Фахівці з музичного навчання засвідчують значний вплив слухової уваги на процес та результати діяльності учнів на уроці музики (Ю. Алієв, С. Брандель, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський, Т. Овчинникова, О. Ростовський, Г. Стулова, В. Тевліна, Л. Хлебникова, В. Шацька та ін.).

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає у розкритті сутності методу спонукання учнів до слухового контролю та самоконтролю за власною музично-виконавською діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження... Спонукання учнів до слухового контролю та самоконтролю за власною музично-виконавською діяльністю спрямовано на формування слухової уваги молодших школярів, зокрема, на набуття навичок активного слухання упродовж звучання музики. Застосування цього методу передбачає формування властивостей слухової уваги (концентрації, стійкості, вибірковості, обсягу, розподілу, переключення) під час практичного оволодіння способами виконання музично-слухових дій. Також спонукання учнів до слухового контролю (самоконтролю) за власною музично-виконавською діяльністю сприяє розвитку музично-слухових умінь і навичок учнів та їх застосування в практичній діяльності, спонукання до активного та цілеспрямованого музично-слухового мислення слухачів.

Процес формування слухової уваги молодших школярів на уроках музичного мистецтва має бути включений у різні види музичної діяльності, зокрема, й у виконавську діяльність учнів. Навчання співу та гри на музичних інструментах вміщує можливість формувати властивості слухової уваги школярів під час опанування навичками досягнення чистоти інтонування співу, ансамблевої виконавської злагодженості. Спроможність втримувати та контролювати кілька звукових ліній, узгоджувати свій спів чи гру з іншими учасниками колективного музикування ґрунтується на постійній активізації контрольної-оцінної функції слухової уваги, в якій відображається спостереження та перевірка процесу досягнення цілей виконавської діяльності шляхом порівняння фактичного стану з бажаним.

Спостереження за виконавською діяльністю молодших школярів на уроках музичного мистецтва свідчать, що учні, які у процесі вокально-хорової роботи не інтонують у тон з класом, а також учні, які під час створення акомпанементу на елементарних музичних інструментах не відчують метроритму, далеко не завжди це чують. Однією з причин такого стану є відсутність володіння навичками спрямовувати слухову увагу на одномоментне виконання та контроль результату свого виконання.

Теоретичною основою розроблення даного методу стала теорія П. Гальперіна про увагу як скорочену та автоматизовану форму контролю, яку ми модифікували з метою її застосування в методиці формування музично-слухової уваги. Згідно з теорією П. Гальперіна, увага є ідеальною, скороченою та автоматизованою формою контролю, але такого контролю, який пройшов наступну еволюцію становлення: коли суб'єкт виконує дію, яка тільки формується і не має готового механізму, то в такому випадку контроль слідує за дією і виконується як

розгорнута предметна діяльність, потребуючи перевірки наявності контролюючої функції. Потім контроль починає співпадати з основною дією, і тільки після проходження цих етапів починає випереджати дію. На цій останній, випереджальній стадії контроль отримує форму уваги і виступає як спрямованість та зосередженість на об'єкті, як уважне виконання основної дії. Отже, контроль стає увагою, коли досягає рівня ідеальної, скороченої та автоматизованої дії [1, с. 37].

Впровадження методу передбачає пролонгованість його реалізації у часі.

Для забезпечення успішного формування слухової уваги у молодших школярів є доцільним набуття ними слухового контролю, який має пройти етапи свого становлення: 1) здійснення учнем контролю за іншими виконавцями, 2) розгорнутий самоконтроль власного виконання, 3) досягнення випереджального самоконтролю, що отримує форму слухової уваги і виступає як спрямованість та зосередженість на звуці, поспівці, музичній фразі, як уважне вслуховування під час виконання. Зазначимо, що етапи становлення слухового контролю у кожного учня є індивідуальними, вони не співпадають з етапами формування слухової уваги, оскільки деякі учні вже наприкінці навчання у першому класі володіють самоконтролем у співі. Розглянемо послідовне проходження зазначених етапів у кожному з видів виконавської діяльності – у співі та грі на музичних інструментах.

Зупинимось на особливостях спонукання учнів до слухового контролю у процесі *вокально-хорової роботи*, під час якої становлення слухового контролю набуває важливого значення.

На *першому етапі* становлення слухового контролю у процесі співу учням необхідно опанувати механізм його застосування. Учні набувають уявлення про те, що під час співу велику роль відіграє свідоме їх ставлення до якості звучання власного голосу, що важливо й необхідно поєднувати процес співу з його контролем. Школярам, які не співають інтонаційно чисто «від природи», доцільно навчитися контролювати якість співу у виконанні однокласників, опанувати навичкою чути та оцінювати звучання унісону «зі сторони» (вчитель – учень, учень – інструмент, учень – учень). Для цього доцільно використовувати короткі поспівки на одному звуці, досягаючи унісону (окремими учнями, групою чисто інтонуючих школярів).

Спонукаючи учнів до слухового контролю, важливого значення набуває застосування зовнішньої форми його здійснення. Такою зовнішньою формою слухового контролю може слугувати прийом «Користування кольоровими картками», що застосовується як механізм включення дії контролю та перевірки його здійснення.

На цьому етапі становлення слухового контролю об'єктами слухового контролю у процесі співу є окремі звуки, а також послідовність звуків на одній висоті з певним ритмічним рисунком, у виконанні яких потрібно досягнути унісону (наприклад, поспівки типу «Дін-дон», «Ту-ту-ту», звуконаслідування зозулі «ку-ку», дзвоника «дзін-дзін», барабана тощо).

Отже, вироблення механізму зовнішнього слухового контролю відбувається із спрямуванням та зосередженням слухової уваги на кожному елементі процесу виконання – вслуховування на виконаний вчителем зразок, повтор його виконання однокласником та оцінювання проспіваного музичного елемента.

На *другому етапі* становлення слухового контролю школярам необхідно опанувати навичкою розгорнутого самоконтролю власного виконання, коли учень має оцінювати своє виконання картою потрібного кольору. У цьому випадку контроль починає співпадати з дією співу, і відбувається спрямування слухової уваги на більш складну дію – «співаю і одночасно контролюю себе», тобто дію самоконтролю. Опанування учнями самоконтролю власного виконання потребує багаторазового вправлення, починаючи із співу одного звука, потім коротких нескладних поспівок.

На *третьому етапі* слуховий контроль набуває форму випереджального самоконтролю, коли відпадає необхідність звертатися до карток. Якщо на попередніх етапах становлення слухового самоконтролю відбувалося систематичне застосування зовнішньої форми перевірки результату (*прийом* застосування карток), то в процесі багаторазових повторювань відбувається засвоєння даної дії, і на даному етапі дія самоконтролю відбувається в більш скороченому часовому відрізку, починає виконуватися одночасно з співом і стає навичкою. Таким чином слуховий контроль, пройшовши етапи свого становлення із застосуванням карток як зовнішнього вираження його здійснення, переходить в навичку довільно спрямовувати слухову увагу на потрібні звукові об'єкти та зосереджуватися під час виконання, стає самоконтролем.

Опанування слухового контролю та самоконтролю ґрунтується на включенні довільної слухової уваги, що передбачає вияв різних її властивостей в залежності від типів вокально-хорових вправ, які пропонуються учням для виконання. Від того, які саме завдання (чи вибір вправ) та вимоги стосовно їх виконання будуть поставлені перед учнями, залежатиме формування тих чи інших властивостей слухової уваги школярів. Багаторазове організоване повторення учнями вокально-хорових вправ сприятиме опануванню вміння вчасно спрямовувати слухову увагу на один об'єкт, одночасно стежити за двома і більше звуковими потоками, сприятиме доведенню цих навичок до стійких результатів.

Використання такого прийому, як спів «ланцюжком» спрямоване на формування ряду властивостей слухової уваги учнів. Виконання учнями пісні, її куплету чи поспівки короткими фрагментами «ланцюжком» зумовлюватиме збереження активного вслуховування від початку до кінця та вияв концентрації та стійкості

слухової уваги, оскільки учень не знає завчасно про те, який фрагмент пісні чи який звук поспівки він буде виконувати.

Прийоми виконання молодшими школярами коротких вокальних вправ та фрагментів пісень з використанням ручних знаків – показом висоти звуків на «руці-нотоносці», співу за релятивною системою – спрямовано на формування концентрації, стійкості та вибірковості слухової уваги. На формування стійкості та вибірковості слухової уваги спрямовується прийом виконання вокальної поспівки з одночасним показом рукою напрямку руху її мелодії. Під час виконання даного завдання кожен звук стає об'єктом вслуховування учнів.

Прийом «Чергування співу вголос та «про себе» спрямовано формувати концентрацію, стійкість та переключення слухової уваги. Прийом «Затримка в звучанні пісні чи поспівки на окремих звуках» по руці вчителя з метою досягнення унісону спонукатиме учнів концентрувати слухову увагу та розподіляти її між власним виконанням та співом вчителя, однокласників.

Формування розподілу слухової уваги доцільно починати тоді, коли учні набудуть вміння стійко спрямовувати слухову увагу на один об'єкт та втримувати її (оскільки розподіл слухової уваги передбачає одночасне стеження за двома і більше звуковими потоками). У зв'язку з тим, що музичний рівень школярів у загальноосвітній школі має значні відмінності, то визначення вправ на формування розподілу можливо здійснювати з урахуванням індивідуальних можливостей кожного учня.

Серед завдань, які можливо включити з метою формування розподілу слухової уваги, можуть бути: а) завдання для двох та більше учасників заспівати звук, поспівку, фрагмент пісні, контролюючи досягнення ансамблю – чистоту інтонування, ритмічну злагодженість тощо; б) для учнів, що фальшиво інтонують, – застосування завдань на прочитання поетичного тексту в ритмічному та динамічному ансамблі з іншими, відтворення групою ритмічного рисунку мелодії з дотриманням ритмічного ансамблю.

Також для формування розподілу слухової уваги доцільно виконувати пісні з самостійним акомпанементом, що не дублює мелодію, включати у роботу канони, а також працювати над двоголоссям.

Розглянемо особливості послідовного проходження етапів становлення слухового контролю та самоконтролю молодших школярів *під час гри на елементарних музичних інструментах*. Цей вид колективної виконавської діяльності учнів на уроках музичного мистецтва є одним з найсприятливіших для формування слухової уваги, оскільки викликає позитивний емоційний настрій, бажання активно брати участь в музикуванні (що є основою входження в післядовільний стан слухової уваги), а також уможливорює залучення в даний вид музичної діяльності всіх учнів класу.

На *першому етапі* становлення слухового контролю та самоконтролю під час гри на елементарних музичних інструментах учні мають опанувати назви музичних інструментів, навчитися розрізняти на слух тембри їх звучання, оволодіти прийомами та способами гри, вчитися відчувати метричну пульсацію (чи музичний метр) та відтворювати її на музичних інструментах. У роботі з молодшими школярами доцільно використовувати спочатку трикутники, бубни, маракаси, барабан, пізніше – металофони, ксилофони. На першому етапі доцільно залучати до гри невеликі групи учнів. Об'єктами контролю та самоконтролю учнів на цьому етапі має стати досягнення ритмічного ансамблю під час повторення за зразком нескладних ритмічних фігур, а також під час створення акомпанементу до невеликих дитячих музичних творів (інструментальних чи вокальних), програти рівномірні долі – метричну пульсацію. З цією метою учням слід пропонувати називати вголос складові позначення, закріплені за кожною ритмічною одиницею («крок – бігги» чи «та – ті-ті») та зосереджуватися на досягненні синхронності вимови складів та гри, а також розподіляти слухову увагу між власним виконанням та виконанням однокласників з метою досягнення ритмічного ансамблю. Учнів, які не беруть участь у грі, доцільно залучати до оцінювання виконавців, що буде сприяти формуванню їх слухової уваги.

Другий етап становлення слухового контролю та самоконтролю під час гри на музичних інструментах спрямований на опанування учнями навички ритмічної злагодженості, досягнення ансамблю. На цьому етапі доцільно спонукати учнів продовжувати рахувати вголос метричні долі. Також доцільно вчителю самому брати участь у виконанні для того, щоб учні могли співвідносити свої рухи з рухами вчителя та звучанням, таким чином підключаючи зоровий аналізатор для підкріплення роботи слухового аналізатора. На цьому етапі доцільним є застосування завдань на ритмізацію слів, словосполучень, спонукаючи учнів під час їх виконання до контролю таких моментів, як відповідність кількості складів ритмічним одиницям.

На *третьому етапі* становлення слухового контролю та самоконтролю учні мають навчитися чути та контролювати ритмічну злагодженість власного виконання, рахуючи метричні долі «про себе» і в разі потреби коригувати власну гру. Також на даному етапі учні мають опанувати дії слухового контролю та самоконтролю під час власного співу, створюючи собі акомпанемент за зразком, який покаже вчитель. Після опанування школярами навичкою грати в ритмічному ансамблі одну звукову лінію, доцільно додавати завдання на відтворення ритмічних партитур (спочатку на два голоси, пізніше – три і т.д.), спонукати таким чином учнів до розширення кількості об'єктів, на які необхідно спрямовувати слухову увагу, таким чином формуючи широту її обсягу та розподіл.

Висновки... Отже, спроможність втримувати та контролювати кілька звукових ліній, узгоджувати свій спів чи гру з іншими учасниками колективного музикування ґрунтується на постійній активізації контрольно-оцінної функції слухової уваги, в якій відображається спостереження та перевірка процесу досягнення цілей виконавської діяльності шляхом порівняння фактичного стану з бажаним.

Спонування молодших школярів до опанування дією слухового контролю та самоконтролю у виконавській діяльності є дієвим засобом формування їх слухової уваги.

Використана література :

1. Гальперин П.Я. Экспериментальное формирование внимания / П.Я.Гальперин, С.Л. Кабыльницкая. – М. : МГУ, 1974. – 101 с.
2. Миколінська С.І. Особливості формування слухової уваги у молодших школярів на уроках музики: [методичні рекомендації] / Миколінська С.І. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 54 с.

Миколінская С.И.

**ПОБУЖДЕНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ К СЛУХОВОМУ КОНТРОЛЮ И САМОКОНТРОЛЮ
В ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИХ СЛУХОВОГО ВНИМАНИЯ**

В статье рассматривается метод побуждения младших школьников учащихся к слуховому контролю и самоконтролю, что способствует формированию слухового внимания учащихся, в частности, таких свойств, как концентрация, устойчивость, избирательность, объем, распределение, переключение. Слуховой контроль должен пройти этапы своего становления: 1) осуществление учеником контроля за исполнением других учащихся; 2) развернутый самоконтроль собственного исполнения; 3) достижение опережающего самоконтроля, который получает форму слухового внимания и выступает как направленность и сосредоточенность на звучании, как внимательное вслушивание во время выполнения.

Ключевые слова: слуховое внимание, слуховой контроль и самоконтроль, младшие школьники.

Mykolinska S.

**THE URGE PRIMARY SCHOOL CHILDREN TO AUDITORY CONTROL AND SELF-CONTROL
IN PERFORMING ACTIVITIES AS A MEANS TO DEVELOP THEIR AUDITORY ATTENTION**

The article discusses a method of inducing students to primary school children auditory control and self-control in their musical performance. This method contributes to the formation of auditory attention, in particular, such properties as the concentration, stability, selectivity, amount, distribution, switching.

To achieve results in the formation of auditory attention of primary school children is possible if children possess the skill of auditory control. Auditory control must go through the stages of its formation: 1) implementation of student control over other performers, 2) a detailed self-monitoring your own performance, 3) the achievement of anticipatory self-control that receives a form of auditory attention and acts as a focus and concentration on sound.

In vocal and choral activities important application of the pedagogical reception of «Use colored cards», which is the external auditory form of control. For example, primary school children should learn to sing in unison the songs ("Ding-Dong", "Tu-Tu-Tu", an onomatopoeia for the cuckoo "cuckoo," the bell "Ding-Ding", the drum, and the like). A detailed self-monitoring own performance is when primary school children will learn to sing and at the same time to control yourself.

In the third stage of the auditory control passes to leading self, then you don't need to use colour cards. The teacher should use various teaching methods: for example, "The Alternation of singing out loud and to himself, "The performance of vocal songs with simultaneous display of hand movement direction of her music.

It is important to teach auditory learners of control and self-control during the game on basic musical instruments. First, it is advisable to bring to the game a small group of pupils. The objects of control and self-management of primary school children at this stage must be to achieve a rhythmic ensemble. Children must repeat light rhythmic patterns that will make the teacher, and create an accompaniment to a small children's pieces of music (instrumental or vocal). When pupils learn to play a rhythmic ensemble one audio line, it is advisable to play rhythmic score (originally for two voices, later three, etc).

These activities teach primary school children to expand the number of objects that need to send auditory attention, and this forms the breadth of the volume of auditory attention, its distribution.

Key words: auditory attention, auditory control and self-control, primary school children.

Подано до редакції 05.04.2015.

УДК 371.03:39

© 2015

Овадюк О.О.

**ЕТНОПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВЧИТЕЛЯ І УЧНІВ
У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

У статті проаналізовано основні підходи різних наукових галузей до визначення понять "взаємодія" та "педагогічна взаємодія"; виокремлено термін "етнопедагогічна взаємодія" як заємна активність учителя й учнів, яка ґрунтується на використанні провідних аспектів етнопедагогіки у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів; здійснено спробу конкретизації дано терміну структурними компонентами.

Ключові слова: взаємодія, педагогічна взаємодія, етнопедагогіка, етнопедагогічна взаємодія.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У сучасній парадигмі розвитку освіти основний акцент ставиться на спільній діяльності вчителя й учнів, яка базується на інтересах, взаємодії і співпраці та спрямована